

Prądnik. Prace Muz. Szafera	28	157–168	2018
-----------------------------	----	---------	------

MICHAŁ WOJENKA¹, KRZYSZTOF WERTZ²

¹Instytut Archeologii UJ, ul. Gołębia 11; 31–007 Kraków

²Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, ul. Sławkowska 17; 31–016 Kraków

KILKA SŁÓW O PAWIU Z OJCOWSKIEGO ZAMKU

A few words about the peafowl of the Ojców Castle

Abstract. The paper describes the finding of two bones of Indian peafowl *Pavo cristatus* Linnaeus, 1758, obtained in the course of excavation works conducted at the castle of Ojców, Krakow district. In the case of one of the bones radiocarbon dating was applied. The obtained date (Poz-96840, 315 ± 30 BP, 1.0% N, 2.8% C, 3.4% coll.) confirms post-medieval chronology of the dated bone. In that period peafowls were farmed for prestige and decorative reasons. The period of rule of the Koryciński family coat of arms Topór, whose three subsequent successors managed the castle in the years 1619–1658 should be considered as the most probable period of peafowl farming at the castle of Ojców.

Keywords: peafowl, birds, bird farming, bird bones, Ojców castle, post-medieval period, Koryciński family coat of arms Topór

Podczas badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2006 roku na terenie zamku w Ojcowie natrafiono na dwa szczątki kostne pawia indyjskiego *Pavo cristatus* Linnaeus, 1758. Były to: trzon lewej kości piszczelowo-stępowej (tibiotalus) oraz bliższy (proksymalny) fragment lewej kości udowej (femur) (ryc. 1). Oba fragmenty oznaczono przy pomocy kolekcji osteologicznej Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN oraz klucza do oznaczania kości udomowionych ptaków (Tomek, Bocheński 2009: 57). Uszkodzenia kości nie pozwoliły pobrać standardowych w zooarcheologii pomiarów (zob. von den Driesch 1976: 125–126). Stopień skostnienia obu fragmentów (przyrośnięta nasada, nieporowata powierzchnia kości) świadczą, że szczątki pochodzą od osobników dorosłych; nie sposób jednak ustalić płci ptaków. Nie można również wykluczyć, że obie kości wywodzą się od tego samego osobnika. Na powierzchni obu kości widnieją wyraźne ślady zębów ssaka średniej wielkości, najprawdopodobniej psa.

Pochodzący z subkontynentu indyjskiego paw *Pavo cristatus* to ptak stosunkowo łatwy w hodowli – poligamiczny i wszystkożerny. Już w końcu II tysiąclecia p.n.e. hodowano go w Asyrii na dworze Tiglat-Pilesera I, później zaś, jako ptak ozdobny, był znany i ceniony przez Persów. W Europie wzmiankowany jest już na przełomie II i I w. p.n.e. – jak poświadczą Marek Terencjusz Warron, hodowano go wówczas w dedykowanej Herze świątyni na greckiej wyspie Samos. W starożytnym Rzymie ceniono go nie tylko za wspa-

Ryc. 1. Odkryte na zamku w Ojcowie szczątki pawia *Pavo cristatus* Linnaeus, 1758 (wykop I/2006, warstwa 4). 1 – Trzon lewej kości piszczelowo-stępowej (tibiotarsus) w rzucie tylnym. 2-6 – Bliższy fragment lewej kości udowej (femur) w rzucie przednim (2), bocznym (3), tylnym (4), odczaszkowym (5) i odśrodkowym (6). Gwiazdki (*) wskazują cechy diagnostyczne kości (por. Tomek, Bocheński 2009: 57, 59); strzałki pokazują ślady gryzienia. Oprac. graficzne i fot. Krzysztof Wertz.

Fig. 1. Fig. 1. Discovered in the castle of Ojców remains of the peafowl *Pavo cristatus* Linnaeus, 1758 (trench I/2006, layer 4). 1 – Left tibiotarsus shaft in the rear view. 2-6 – proximal part of left femur in the front view (2), side view (3), rear view (4), skull view (5) and centrifugal view (6). Stars (*) show bones diagnostic features (see: Tomek, Bocheński 2009, pp. 57, 59); arrows show traces of biting. Layout and photo. Krzysztof Wertz

niałe upierzenie¹, ale też i jako efektowne danie serwowane podczas wystawnych uczt. Z tych samych przyczyn cieszył się później uznaniem wśród elit państwa Karolingów. W dalszych fazach średniowiecza oraz w nowożytności jego hodowla ograniczona była do miejsc związanych z wyższą klasą społeczną – zamków, klasztorów i bogatszych domów mieszczańskich (Serjeantson 2009: 310–311; Baranowski 1964: 224).

W inwentarzach pochodzących z badań wykopaliskowych szczątki pawia należą do rzadkości (Makowiecki, Gotfredsen 2003: 250). W Polsce wykazano go dotąd na zaledwie pięciu stanowiskach (Bocheński i in. 2012: 65). Najstarsze na ziemiach polskich szczątki tego ptaka pochodzą z Ostrowa Lednickiego, pow. Gniezno, uważanego za ośrodek rezydencjonalno-stołeczny pierwszych Piastów (Kurnatowska, Wyrwa (red.) 2016). Datowane są tam one jeszcze na XI stulecie (wykop IV, założony na terenie podgrodzia, warstwa VII; zob. Makowiecki i in. 2014: 361). Na wiek XIII datowane są także szczątki pawia pozyskane w nawarstwieniach grodu książęcego na Opolu-Ostrówku, pow. Opole (Waluszewska-Bubień 1982), zaś z nieco młodszej fazy średniowiecza (XIV–1 połowa

¹ Na temat symbolicznego znaczenia pawia w starożytności zob. Anđelković i in. 2011.

XV w.) pochodzą kości odkryte na terenie zamku krzyżackiego w Małej Nieszawce, pow. Toruń (Nogalski i in. 1992). Na średniowiecze lub początek doby nowożytnej datować należy szczątki tego ptaka pozyskane podczas prac przeprowadzonych na terenie Starego i Głównego miasta w Gdańsku (XIV–XVI w.; Makowiecki, Gotfredsen 2003: 250–252). Ostatnie, piąte stanowisko, które dostarczyło szczątków pawia, znajduje się w bliskim sąsiedztwie Ojcowa. Jest nim położone w Dolinie Sąspowskiej Schronisko Pod Tunelem Wielkim, a więc stanowisko jaskiniowe. Niestety, odkryte tam kości nie są datowane; ich chronologię odnieść można tylko ogólnie do późnego Holocenu (Bocheński i in. 2012: 65).

Informacje o hodowli pawia na ziemiach polskich czerpać można również ze źródeł pisanych². Najstarszy z przekazów pochodzi ze spisanej pomiędzy 1268 a 1292 r. „Kroniki cudów św. Salomei” (*Żywot Salomei* 1996) i odnosi się do cudownego wydarzenia, do którego dojść miało w roku 1270 dzięki wstawiennictwu bł. Salomei Piastówny, zmarłej dwa lata wcześniej w opinii świętości (1268 r.). Z uwagi na fakt, iż przekaz ten nie był dotychczas odnotowany w opracowaniach odnoszących się do hodowli pawia, warto przytoczyć go w tym miejscu: *wdowa po Klemensie Smilonie, pani Klemencja, zeznała bratu Janowi zwanemu Kozubeni, z zakonu braci mniejszych, i jego socjuszowi, wobec wielu żaków (scolaribus) takie zdarzenie; mianowicie rzeczona pani miała w swym domu na wsi, która w języku ludowym zwała się Kroszyna, dużo pawii (multos pavones). Dał je jej w opiekę pewien zakonnik, imieniem Pakosław, z zakonu minorytów. I zdarzyło się, że przyszedł pies pewnego zwykłego wieśniaka i zadusił jednego pawia [a później] znowu przyszedł i zadusił drugiego pawia. Widząc to, rzeczona pani była bardzo wzburzona, bojąc się, że otrzyma naganę od rzeczzonego brata Pakosława. Wziąwszy więc martwego pawia, nakryła go jakąś prostą szatą i zaczęła wzywać imienia świętej Salomei: Pani Salomeo, słyszałam, że jesteś świętą i błyszczysz cudami, jeśli więc tak jest, spraw żeby ten martwy paw ożył, a uwierz, że ty jesteś świętą [...] Potem chodziła tu i tam po domu, i po krótkim czasie wróciła do tego domu, w którym leżał paw. Znalazła go ożywionego, zdrowego, nieuszkodzonego [...]. Ten cud stał się znany wielu ludziom* (*Żywot Salomei* 1996: 156; zob. *Vita Sanctae Salomeae* 1884: 789–790). Rozpacz i późniejszą radość wspomnianej tu Klemencji łatwiej zrozumieć w kontekście kolejnego przekazu historycznego, który uświadamia, jak kosztownym ptakiem był w średniowieczu paw. Otóż gdy w 1445 r. Stanisław z Ilkowic wykradł Dzierśławowi Karwacjanowi pawia z jego obronnej siedziby w Janowiczkach, (obecnie pow. Miechów), jego wartość wyceńniono na 10 grzywien (Kołodziejcki 1994: 72; zob. też Leszczyńska-Skrętowa 1989: 163), co w owym czasie odpowiadało średniej cenie aż trzech koni (!) (zob. Pelc 1935: 73–74).

W późniejszych czasach paw wymieniany jest m.in. u Marcina Kromera (XVI w.), który zaliczył go do „przysmaków”, obok dropia, żurawia, łabędzia, kuropatwy, przepiórki, cietrzewia i guszca (zob. Cromero 1578: 44; Kromer 1977: 46). Można jednak podejrzewać, iż na stoły trafiał bardzo rzadko i chyba tylko przy wyjątkowych okazjach – dań z pawia nie przewidują bowiem najstarsze polskie książki kucharskie, tj. ani wydane w 1682 r. *Compendium ferculorum* (zob. Czerniecki 2012), ani ogłoszony drukiem w 1783 r. *Kucharz doskonały* (zob. Wielądek 1786). Nie wspomina też o pawiu pochodzący z końca wieku XVIII *Opis obyczajów za panowania Augusta III* pióra Jędrzeja Kitowicza, szeroko relacjonujący wszak rozmaite uciechy stołu (zob. Kitowicz 2003: 451–473). Brak zainteresowania tym ptakiem w kontekście kulinarnym najlepiej tłumaczy pochodzący również z końca XVIII w. opis pawia w dziele Stanisława Ładowskiego: *Paw ptak wiel-*

² Należy dodać, iż przedstawienie pawia pojawia się też na wiązanych z połową XIII wieku (po 1241 r.) płytkach posadzkowych znanych z klasztoru dominikanów w Krakowie (Niemiec 2016: 214, ryc. 22).

kości Indyka najpiękniejszy y nypoważniejszy. Piękności pior iego, a mianowicie ogona, opisywać nie będę, gdyż łatwiej iest każdemu przypatrzeć się, niżeli wyrazić. Chowaią ie niektorzy po folwarkach, ále ogrody i strzechy mocno psuią [...]. Mięso lubo u dawnych Rzymian w wielkim było szacunku, terażnieysi iednak mu przyganiaią, że iest twarde i nie strawne (Ładowski 1783: 126). Można zatem sądzić, iż w dobie nowożytniej hodowla tego ptaka wynikała ze względów prestiżowych i dekoracyjnych. Wróćmy jednak do naszego pawia z zamku ojcowskiego.

Interesujące nas szczątki stwierdzono w wykopie I, założonym przy częściowo zachowanym do dnia dzisiejszego, południowym odcinku muru obwodowego. Wystąpiły one w warstwie 4, którą scharakteryzować należy jako brunatno-szary, zbity utwór nasypowy, zawierający zaprawę murarską oraz gruz kamienny i ceglany, zazwyczaj dość rozdrobniony (Wojenka 2016: 203). Nawarstwienie to dostarczyło licznych materiałów zabytkowych, w przeważającej mierze nowożytnych. Najmłodsze z nich, reprezentowane przez szkliwione na kolor zielony kafle płytowe z motywem rozety wpisanej w kwadrat, odnieść należy do okresu późnego renesansu, głównie do początku wieku XVII (zob. Renner 1992: 57; Moskal 2012: 233). Jako najmłodsze, materiały te wyznaczają *terminus post quem* dla akumulacji warstwy 4 (należy przyjąć, iż od momentu budowy pieca kaflowego do depozycji kafli w warstwie upłynąć musiał dłuższy okres czasu); prócz wspomnianych zabytków omawiana tu warstwa przyniosła liczne znaleziska ceramiki naczyniowej o cechach właściwych dla XVI–XVII stulecia. Podobnie datowanych materiałów dostarczyła też warstwa 13, zalegająca pod nawarstwieniem nr 4 we wschodniej partii wykopu (ryc. 2).

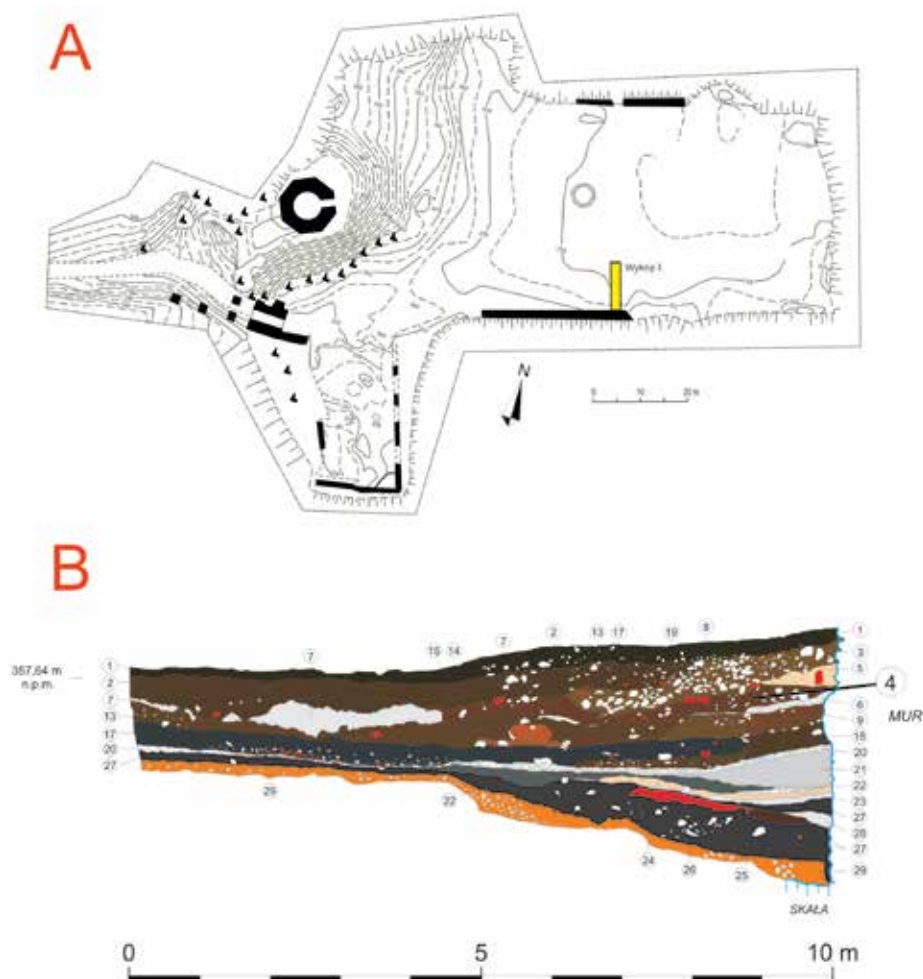
Patrząc z punktu widzenia stratygrafii i datowania poszczególnych faz rozwoju zamku ojcowskiego, wspomniana warstwa wpisuje się w dość istotną cezurę chronologiczną. Zalegała ona bowiem nieco powyżej poziomu odsadki młodszej fazy muru obronnego, którego odbudowę warunkowo wiązać można z „wielką przebudową” zamku ojcowskiego, podjętą staraniem rodziny Korycińskich h. Topór w latach 1619–1660 (Falniowska-Gradowska 1995: 32). Należy przyjąć, iż do uformowania warstwy 4 doszło już po ukończeniu wspomnianej inwestycji budowlanej (zob. Wojenka 2008: 386–387; Wojenka 2016: 209).

Mając na uwadze fakt, iż na inwentarz ruchomy warstwy 4 składały się zarówno zabytki nowożytne, jak i redeponowane materiały starsze, na jednym szczątku pawia (kości udowej) wykonano datowanie radiowęglowe. Uzyskana data (Poz-96840, 315 ± 30 BP, 1.0% N, 2.8% C, 3.4% coll.) po kalibracji potwierdza nowożytną chronologię datowanej kości (ryc. 3), trzeba jednak zauważyć, iż nie jest do końca jednoznaczna – w grę wchodzić może wszak zarówno całe XVI, jak i 1 połowa XVII stulecia³. W poszukiwaniu okoliczności sprzyjających hodowli naszego pawia przyjrzyjmy się zatem dziejom zamku ojcowskiego w okresie od końca XV do wieku XVII⁴.

W 1485 roku zamek wraz z całym przypisanym mu kluczem majątkowym trafił w ręce dworzanina królewskiego Zbigniewa z Wodzisławia h. Zadora, później zaś starostwo przeszło na jego synów. Należy jednak zauważyć, iż ich rezydencję stanowił zamek w Wodzisławiu, a nie Ojców. W latach 1515–1525 dobra ojcowskie przejęli kolejno Jan i Seweryn Bonerowie (h. własnego). O ich rządach nie mówią żadne dokumen-

³ Z prawdopodobieństwem 95,4% nie można wykluczyć, że uzyskana data mieści się w przedziale 1484–1648 AD, zaś przy prawdopodobieństwie wynoszącym 68,2% nie można wykluczyć, iż zawiera się między 1521 a 1592 lub 1620 a 1641 rokiem.

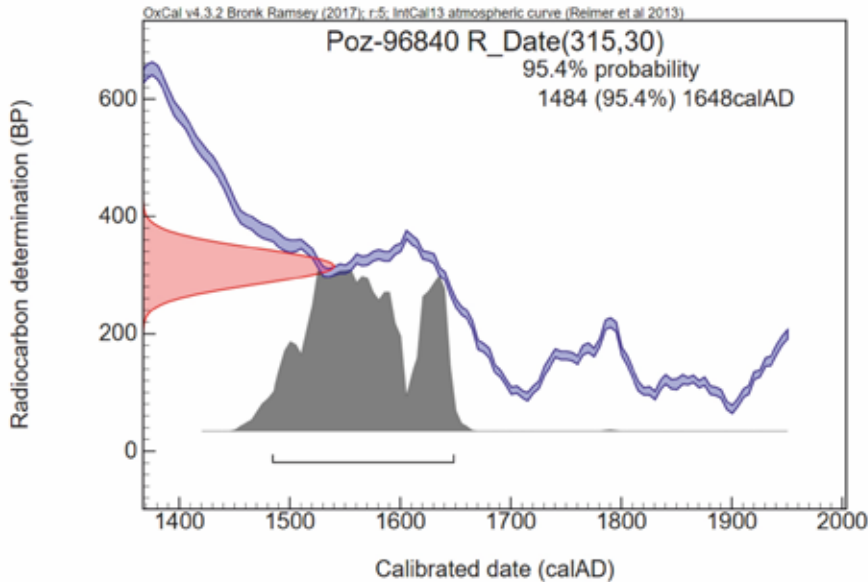
⁴ Poniższy przegląd wydarzeń historycznych podajemy za Alicją Falniowską-Gradowską, której znakomite monografie stanowią punkt odniesienia dla badań dziejów zamku i starostwa ojcowskiego (1995: 19–40; 1999: 26–47).

Ryc. 2. Plan zamku ojcowskiego z lokalizacją wykopu I (A) i profil wschodni wykopu I z wyszczególnieniem warstwy 4 (B). Rys. Michał Wojenka

Fig. 2. The castle of Ojców plan with the location of excavation trench I (A) and eastern profile of excavation trench I with specified layer 4 (B). Fig. Michał Wojenka

ty, można jednak wyrazić graniczące z pewnością przypuszczenie, iż nie zamieszkiwali w Dolinie Prądnika, jedynie z oddali administrując zamkiem i starostwem. Później, w latach 1525–1536 zamkiem zarządzał sekretarz królewski, a później kasztelan krakowski, Andrzej Tęczyński h. Topór, którego rodową rezydencją był okazały zamek Tęczyn, gdzie gościł m.in. Mikołaja Reja. W latach 1536–1556, na mocy przywileju Zygmunta Starego (ze względu na miłość do małżonki naszej), dobra ojcowskie przejęła królowa Bona. O jej rządach w Ojcowie wprawdzie nie wiadomo zbyt wiele, jednak ujawnione ostatnio przez Jacka Laberscheka rachunki starostwa ojcowskiego z lat 1539–1540 świadczą o dość szeroko zakrojonych remontach murów obwodowych, którymi kierował murarz imieniem Leonard. Z tych samych dokumentów wynika jednakże, iż personel zamkowy był wówczas bardzo nieliczny. Składał się zaledwie z 9 osób – podstarościego, pomocnika, słodow-

Ryc. 3. Wyniki kalibracji uzyskanej daty radiowęglowej.

Fig. 3. Results of the calibration of the obtained radiocarbon date

nika, woźnicy, pasterza, kucharza oraz służących: Anny, Zofii i Barbary (Laberschek 2016: 99–100). Trzeba też nadmienić, iż z okresem rządów królowej Bony wiązać można wystawienie w jednym z zamkowych pomieszczeń bogato zdobionego pieca kaflowego tej samej klasy, co współczesne mu piece wawelskie, zapewne więc dzieła tego samego warsztatu (zob. Wojenka 2008: 395–396). Przed opuszczeniem Krakowa Bona przekazała dobra ojcowskie *do wiernych rąk* Stanisławowi Płazie z Mstyczowa h. Topór, który trzymał je w dzierżawie w latach 1556–1587. Kiedy w roku 1564 do Ojcowa zjechali rewizorzy królewscy przeprowadzający pierwszą lustrację starostwa, zastali zamek zamieszkałym ledwie przez kilka osób – podstarościego, pisarza, woźnicę oraz służbę podstarościego. Nie stanowił zatem rezydencji dla tenentariusza (Falniowska-Gradowska 1999: 32). Po śmierci Stanisława Płazy w 1587 r. starostwo przekazano Piotrowi Myszkowskiemu h. Jastrzębiec, który w 1590 r. ustąpił je swemu synowi, Aleksandrowi. Podobnie jak rządy ojca, czas tenuty Aleksandra trudno uznać za pomyślny dla dóbr ojcowskich. Uwikłany w długotrwałe spory z lokalną społecznością, najwyraźniej nieszczęśliwie dbał Aleksander o zamek, skoro sprowadzona do Ojcowa już w rok po ustąpieniu przezeń starostwa specjalna komisja lustracyjna nazwała warownię *zgoła samą ruiną*. Biorąc pod uwagę inne majątki oraz godności piastowane przez obu Myszkowskich (Falniowska-Gradowska 1995: 29–30) należy sądzić, iż w Dolinie Prądnika nie zamieszkiwali.

Dzieło podniesienia zamku ze zniszczeń przypaść miało w udziale rodzinie Korycińskich h. Topór, których rządy w Dolinie Prądnika rozpoczęły się w roku 1619, kiedy to dworzanin królewski, a później też chorąży krakowski Mikołaj z Pilicy i Korytnicy Koryciński przejął starostwo w posesję dożywotnią. Przyczyn, dla których starał się Mikołaj o nieszczęśliwie dochodowe starostwo ojcowskie, nie znamy. Jak podejrzewa Alicja Falniowska-Gradowska, w grę mogły wchodzić względy prestiżowe – chęć posiadania rezydencji ze starożytnym zamkiem (Falniowska-Gradowska 1995: 30; 1999: 37).

Za renowację zabrał się Mikołaj z energią. Wspomniani już lustratorzy, którzy w 1620 r. odwiedzili zamek i stwierdzili jego bardzo zły stan techniczny, skrupulatnie wynotowali, iż zaczął on już jego odbudowę, mając zresztą nadzieję na przyszły zwrot poniesionych kosztów ze skarbu Rzeczypospolitej. Temat refundacji kosztów renowacji zamku wracał zresztą podczas sejmików krakowskich w latach 1628 i 1630, w trakcie których zwrócono uwagę, iż *jm. pan starosta z gruntu kosztem swoim wielkim restauruje i de novo muruje i buduje (Akta sejmikowe, s. 110)*. Dzieła pełnej odbudowy zamku nie przyszło mu jednak zrealizować – w końcu 1637 r. zmarł trawiony chorobą, zaś mając świadomość zbliżającego się końca, wystarał się u Władysława IV Wazy o ustąpienie starostwa swemu starszemu synowi, Mikołajowi Ferdynandowi, późniejszemu kasztelanowi bieckiemu. Dalsze prace budowlane na zamku przypadły więc w udziale potomkowi. Zmarł on jednak przedwcześnie w roku 1651 (w wieku około 35 lat), nie pozostawiając po sobie męskich spadkobierców. Starostwo ojcowskie przejął wówczas młodszy brat Mikołaja Ferdynanda, Stefan z Pilczy, któremu przyszło w udziale zapisać jedną z najpiękniejszych kart w dziejach zamku ojcowskiego. Stefan z Pilczy Koryciński odebrał staranne wykształcenie, studiując w Akademii Krakowskiej, Leuven i Amsterdamie, przebywał też na dworze cesarza Ferdynanda III. W stopniu nie mniejszym niż wykształcenie, przymioty charakteru i ducha, świetną karierę polityczną ułatwiło mu znakomite małżeństwo z Anną Petronelą z Gembickich, bratanicą Piotra Gembickiego – biskupa przemyskiego a później krakowskiego, oraz Jana Gembickiego, piastującego urząd sekretarza wielkiego koronnego. W chwili przejścia starostwa ojcowskiego pełnił już Stefan urząd stolnika krakowskiego, starosty wólbromskiego i oświęcimskiego. W 1652 r., gdy piastował godność senatorską, dzięki zaufaniu króla Jana Kazimierza dostąpił wielkiego wyróżnienia – otrzymał urząd kanclerza wielkiego koronnego.

Mimo rozlicznych obowiązków wynikających z pełnienia urzędu kanclerskiego i stałego towarzyszenia królowi na sejmach i w kancelarii koronnej, podobnie jak jego ojciec i brat, Stefan Koryciński kontynuował prace budowlane na zamku ojcowskim. Niewątpliwie ustały one w latach 1655–1657, kiedy to zamek dostał się w ręce Szwedów. Dodajmy jednak, iż wbrew obiegowym opiniom (Sukertowa 1922: 44; Nowacki 1958: 5; Frazik 1966: 28; zob. też Kruczek 2001: 392) zamek nie został zniszczony przez wojska szwedzkie, które zamieniły go najpewniej w magazyn broni i żywności (Falniowska-Gradowska 1995: 36, 1999: 45; zob. też Haratym 2015: 402). Po ustąpieniu wojsk szwedzkich, „chorobą złożony”, wrócił Stefan do Ojcowa, gdzie w grudniu 1657 r. sporządził kodycył – dodatek do skądinąd nie znanego nam testamentu, zaś w rok później, w lipcu 1658 r., jak podaje Konstanty Hoszowski, „po ciężkiej chorobie przeniósł się do wieczności w Ojcowie” [...] „w czterdziestym niespełna roku życia swego” (Hoszowski 1862: 31). Dokończenie prac remontowych na zamku przypadło w udziale wdowie po kanclerzu wielkim koronnym, Annie Petroneli, która w roku 1666 gościła w nim samego Jana Kazimierza.

Trzeba stwierdzić, iż podjęta przez Korycińskich obudowa przywróciła „starożytnej” warowni dawny blask. Przekonuje o tym w pełni dokument sporządzony w wyniku kolejnej lustracji, przeprowadzonej niedługo po potopie szwedzkim, w 1660 r. Komisja znalazła zamek w dobrym stanie i odnotowała, iż został on *kosztownie od świętej pamięci Jegomości Pana kanclerza koronnego i Jegomościów antecessorów restaurowany i fortyfikowany*. W dokumencie tym wymieniono *porządnie wystawione izdebkę i ganek na wieży bramnej* oraz okazały murowany budynek mieszkalny, którego pokoje oświetlały *okna porządnie naprawne*, od zewnątrz ozdobione gzymsami nadokiennymi. W pokojach i w izbie stoł-

wej umieszczono *piece* [kaflowe] *białe wyborną robotą pańsko na pedestałach z ciosanego kamienia*. Jak jednak zauważono, na górnej kondygnacji wspomnianego budynku wciąż trwały prace remontowe. W pozostałych partiach zamku mieściła się *kuchnia pięknie wystawiona, dalej izby czeladne [...] przy których wozownia i stajnie, w drugiej połaci dwiema narożniami, kwadratowymi wieżami ozdobione*. U podnóża zamku mieścił się zaś *browar porządnie zbudowany* (*Opis* 1660: 224–225). Pomyślny dla Ojcowa czas rządów Korycińskich zakończył się wraz ze śmiercią Anny Petroneli, wdowy po Stefanie, w 1674 r.

Z opisu wyników lustracji 1660 roku pośrednio wynika, iż na zamku kwitło wówczas dość bogate życie. Trudno jednak wyrokować, w którym dokładnie momencie stał się Ojców rodową rezydencją Korycińskich. Monografistka zamku ojcowskiego, Alicja Falniowska-Gradowska podejrzewa, iż mieszkał w nim już brat Stefana, Mikołaj Ferdynand. Około połowy wieku XVII musiał stanowić wszelako już wcale wygodne mieszkanie, skoro w 1657 r. udał się doń schorowany kanclerz koronny. Spisany na zamku kodycył Stefana Korycińskiego dowodzi, iż zaniedbana wcześniej budowla stawała się prawdziwie magnacką rezydencją (Falniowska-Gradowska 1999: 43).

O jej wystroju wiadomo bardzo niewiele. Sądząc jednak po możliwościach finansowych i upodobaniach Korycińskich, był on zapewne bogaty. Wskazówką ku temu są chociażby zarządzenia Stefana względem dekoracji rodzowego mauzoleum w kościele p.w. św. Szczepana w Krakowie, które miały wyrażać chwałę rodu i jego rycerskie tradycje, jak również trzy herbowe tapiserie-gobeliny, najpewniej wykonane w Holandii lub północnych Niemczech, sławiące cnoty kanclerza (ryc. 4; zob. Kwaśnik-Gliwińska 1996: 255). Tradycja wiąże je właśnie z zamkiem ojcowskim (zob. Falniowska-Gradowska 1999: 44–45). Za przesłankę świadczącą o bogatym, rezydencjonalnym wystroju zamkowych komnat za czasów posesji Korycińskich skłonni jesteśmy też warunkowo uznać znajdujący się w jednej z zamkowych komnat jeszcze w 1803 r. *piec kaflowy o dwóch skrzyniach z herbem: na kaflu dwa topory* (a więc z herbem Topór, którym pieczętowali się właśnie Korycińscy⁵) (*Opis* 1803: 237). Wprawdzie od czasów Korycińskich do początku wieku XIX minęło całe półtora stulecia, tak długie funkcjonowanie pieca kaflowego wcale nie musi uchodzić jednak za rzecz niebywałą⁶.

W świetle wyżej przedstawionych danych należy więc sądzić, iż w przeciwieństwie do wcześniejszych, tj. administrujących starostwem w wieku XVI tenentariuszy, dopiero za rządów Korycińskich zamek zyskał rangę prawdziwej rezydencji. Okres ten uważamy więc za najbardziej prawdopodobny dla hodowli pawia na zamku ojcowskim. Biorąc pod uwagę wyniki kalibracji daty radiowęglowej można podejrzewać, że czas, w którym po zamkowym dziedzińcu przechadzały się pawie, przypadł na rządy Mikołaja Ferdynanda Korycińskiego, a więc na lata 1637–1651.

⁵ Herbem Topór posługiwał się również Stanisław Morski, posesor starostwa ojcowskiego w latach 1706–1715. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, aby wymieniony w dokumencie piec powstał właśnie za jego czasów, bowiem w przeciwieństwie do wieku XVII, w którym motywy heraldyczne pojawiają się w zdobnictwie kaffi (np. Dąbrowska 1987: 139, il. 159–160, 164; Moskal 2012: 275–279), w XVIII stuleciu właściwie już nie występują (zob. Dąbrowska 1987: 135–136).

⁶ Dobrym przykładem służy zwłaszcza piec z miejscowości Karkajmy, pow. Lidzbark Warmiński, wystawiony w roku 1734 i sprawny aż do przeniesienia go do muzeum, co nastąpiło dopiero w 1976 r. (Dąbrowska 1987: 24).

Ryc. 4. Tapiseria herbowa Stefana Korycińskiego, wedle tradycji związana z wystrojem zamku w Ojcowie, po 1650 r. Obecnie przechowywana w Muzeum Narodowym w Kielcach. Za: Kwaśnik-Gliwińska 1996.

Fig. 4. Stefan Koryciński coat of arms tapestry, according to tradition associated with the castle of Ojcow decoration, after 1650. Currently kept in the National Museum in Kielce. Quoting: Kwaśnik-Gliwińska 1996

PIŚMIENICTWO

Źródła pisane

Akta sejmikowe. 1955. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, tom II (1621-1660), oprac. A. Przyboś, Wyd. Polska Akademia Nauk. Wrocław-Kraków, 376 s.

Cromero 1578. *Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus, & Republica regni Poloniae libri duo*, Wyd. Maternum Cholinum. Coloniae, 210 s.

Czerniecki S. 2012. *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*, Wyd. Muzeum Pałacu w Wilanowie. Warszawa, 240 s.

Kitowicz J. 2003. *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, tom I-II, Wyd. Ossolineum. Wrocław, 646 s.

Kromer M. 1977. *Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego*, przeł. S. Kazikowski, Wyd. Pojezierze. Olsztyn, 224 s.

Ładowski S. 1783. *Historia naturalna Królestwa Polskiego czyli zbiór krotki przez Alfabet ułożony, Zwierząt, Roślin, Mineralów znajdujących się w Polsce, Litwie y Prowincjach odpadłych*, Wyd. Drukarnia Ignacego Grebla, typografa J. K. Mć. Kraków, 223 s.

Opis 1660. Opis zamku ojcowskiego z roku 1660, [w:] Falniowska-Gradowska A. 1995. *Ojców w dziejach i legendzie*. Wyd. OPN, Ojców, s. 224–225.

Opis 1803. Opis zamku ojcowskiego z roku 1803, [w:] Falniowska-Gradowska A. 1995. *Ojców w dziejach i legendzie*. Wyd. OPN, Ojców, s. 235–240.

Vita Sanctae Salomeae 1884. *Vita Sanctae Salomeae reginae haliciensis auctore Stanislao franciscano*, wyd. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica*, tom IV, Wyd. Akademia Umiejętności w Krakowie. Lwów, s. 770–796.

Wielądek W. 1786. *Kucharz doskonały, pożyteczny dla zatrudniających się gospodarstwem*, Wyd. Michał Gröll, Księgarz Nadworny J.K. Mości. Warszawa, 443 s.

Żywot Salomei 1996. *Żywot świętej Salomei królowej halickiej napisany przez Stanisława franciszkanina*, przeł. C. Niezgodą OFMConv, „W nurcie franciszkańskim”, 5: 145–162.

Opracowania

Andelković J., Rogić D., Nikolić E. 2011. *Peacock as a sign in the Late Antique and Early Christian art*. „Arheologija i prirodne nauke”, 6: 231–248.

Baranowski B. 1964. *Chów zwierząt gospodarskich*, [w:] *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*, t. II. Wyd. PWRiL. Warszawa, s. 195–228.

Bocheński Z., Bocheński Z. M., Tomek T. 2012. *A history of Polish birds*, Wyd. Institute of Systematics and Evolution of Animals, Polish Academy of Sciences. Kraków, 226 s.

Dąbrowska M. 1987. *Kaftle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*. „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej”, t. 58. Wyd. Polska Akademia Nauk. Wrocław 268 s.

Falniowska-Gradowska A. 1995. *Ojców w dziejach i legendzie*. Wyd. OPN, Ojców, 288 s.

Falniowska-Gradowska A. 1999. *Dzieje zamku ojcowskiego*. Wyd. OPN, Ojców, 112 s.

Frazik J. 1966. *Ruiny zamku w Ojcowie. Problemy badawcze i konserwatorskie*. „Czasopismo techniczne. Miesięcznik naukowo-techniczny”, 71, 4: 28–34.

Haratym A. 2015. *Małopolska*, [w:] M. Nagielski, K. Kossarzecki, Ł. Przybyłek A. Haratym, *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660*. Wyd. DiG. Warszawa, s. 374–463.

Hoszowski K. 1862. *O znakomitych zasługach w kraju rodziny Korycińskich*. Wyd. Wszelchnica Jagiellońska. Kraków, 168 s.

Kołodziejki S. 1994. *Paw na janowickim zamku*. „Teki Krakowskie”, 1: 63–72.

Kruczek 2001. *Zamek w Ojcowie – wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w 1991 roku*, [w:] *Badania naukowe w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Materiały konferencyjne – referaty, postery, sesje terenowe*, red. J. Partyka, Wyd. OPN, Ojców, s. 392–399.

Kurnatowska Z., Wyrwa A.M. (red.). 2016. *Ostrów Lednicki. Rezydencjonalno-społeczny ośrodek pierwszych Piastów*. Wyd. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Warszawa, 372 s.

Kwaśnik-Gliwińska A. 1996. *Tapiseria herbowa Stefana Korycińskiego, [w:] Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596–1668*, red. P. Mrozowski, M. Wrede, D. Galas. Wyd. Zamek Królewski w Warszawie. Warszawa, 413 s.

Laberschek J. 2016. *Ojców i okolica do połowy XVI wieku, [w:] Monografia Ojcowskiego Parku Narodowego. Dziedzictwo kulturowe*, red. J. Partyka. Wyd. OPN. Ojców, s. 75–106.

Leszczyńska-Skrętowa Z. 1989. *Ilkowice, [w:] Słownik Historyczno-Geograficzny Województwa Krakowskiego w Średniowieczu, część II, z. 1 (Górka-Isepek)*. Wyd. Polska Akademia Nauk. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 159–163.

Makowiecki D., Gotfredsen A. B. 2003. *Znaczenie ptaków w późnośredniowiecznym i nowożytnym Gdańsku, [w:] XIII Sesja Pomorzoznawcza, vol. 2: Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych*, red. H. Paner, M. Fudziński. Wyd. Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Gdańsk, s. 243–262.

Makowiecki D., Tomek T., Bocheński Z. M. 2014. *Birds in Early Medieval Greater Poland: Consumption and Hawking*. „International Journal of Osteoarchaeology”, **24**: 358–364.

Moskal K. 2012. *Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Wyd. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Kraków, 487 s.

Niemiec D. 2016. *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskich, [w:] Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. T. Janiak, D. Stryniak. Wyd. Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Gniezno, s. 191–253.

Nogański S., Sałaciak A., Kosińska B. 1992. *Szczątki kostne ptaków dziko żyjących z wykopalisk w Małej Nieszawce (woj. toruńskie)*. „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, **237** (Archeozoologia **17**): 79–87.

Nowacki K. 1958. *Zamek w Ojcowie*. Maszynopis w archiwum OPN.

Pelc J. 1935. *Ceny w Krakowie w latach 1369–1600*. Wyd. Kasa im. Rektora J. Mianowskiego. Lwów, 266 s.

Renner J. 1992. *Późnorennesansowe kafle wawelskie z motywem rozety w kwadracie*. „Studia Waweliana”, **1**: 37–67.

Serjeantson D. 2009. *Birds*. Wyd. Cambridge University Press. Cambridge, 514 s.

Sukertowa E. 1922. *Zamek w Ojcowie*. Wyd. Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa. Warszawa, 87 s.

Tomek T., Bocheński Z. M. 2009. *A key for the identification of domestic bird bones in Europe: Galliformes and Columbiformes*, Wyd. Institute of Systematics and Evolution of Animals, Polish Academy of Sciences. Kraków, 111 s.

Von den Driesch A. 1976. *A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites*. Wyd. Harvard Peabody Museum. Cambridge-Massachusetts, 148 s.

Waluszewska-Bubień A. 1982. *Bird bone remains from archaeological excavations 1964–1977 at Opole-Ostrówek*. „Zoologica Poloniae”, **29**, 3–4: 159–199.

Wojenka M. 2008. *Zamek ojcowski w dobie nowożytnej, [w:] Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*, red. J. Gancarski. Wyd. Muzeum Podkarpackie. Krosno, s. 341–411.

Wojenka M. 2016. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na zamku w Ojcowie w latach 2006–2014*. „Prądnik. Prace Muz. Szafera”, **26**: 199–224.

SUMMARY

During the excavation works conducted in 2006 on the grounds of the castle in Ojców, Krakow district, archaeologists came across two pieces of bone remains of an Indian peafowl *Pavo cristatus* Linnaeus, 1758: left tibiotarsus shaft and proximal part of left femur. These bones were found in excavation trench I located at the preserved part of southern ramparts, in layer 4 dated to the 17th century. In the excavation inventories, peafowl remains are rare. In Poland it has only been found in five sites so far.

In the case of one of the bone remains radiocarbon dating was applied. The obtained date (Poz-96840, 315 ± 30 BP, 1.0% N, 2.8% C, 3.4% coll.) confirms post-medieval chronology of the dated bone. In that period peafowls were farmed for prestige and decorative reasons.

We are convinced that the period of rule of the Koryciński family coat of arms Topór, whose three subsequent successors (royal courtier and Krakow ensign Mikołaj of Pilica and Korytnica and his sons: Biecz castellan Mikołaj Ferdynand and Stefan of Pilica acting in various capacities, including the Great Chancellor of the Crown) managed the castle in the years 1619-1658 is as the most probable period of peafowl farming at the castle of Ojców. Taking into account the calibration of the radiocarbon date obtained, it can be suspected that the time when peafowls walked through the castle courtyard fell under the rule of Nicholas Ferdynand Koryciński, that is for the years 1637–1651.